

Tomasz Herodowicz

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
e-mail: herod@amu.edu.pl*

Gospodarczy wymiar globalizacji

Zarys treści: Globalizacja jest pierwszym w dziejach ludzkości procesem społeczno-gospodarczym, którego oddziaływanie wpływa, w mniejszym lub większym stopniu, na dane państwo, region, podmiot gospodarczy czy wreszcie na życie pojedynczego człowieka. Globalizacja jest procesem niezwykle złożonym, mającym wiele wymiarów, wśród których na szczególną uwagę zasługuje wymiar gospodarczy, determinujący w dużym stopniu pozostałe płaszczyzny globalizacji. W artykule określono zasadnicze przejawy oddziaływania globalizacji w wymiarze gospodarczym obejmujące: handel międzynarodowy, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, rozwój sfery usługowej, finansyzację gospodarki oraz innowacyjność. Ponadto dokonano empirycznej identyfikacji światowego zróżnicowania i dynamiki zmian związanych ze wskazanymi przejawami.

Słowa kluczowe: globalizacja, handel międzynarodowy, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, usługi, innowacyjność

Wprowadzenie

Problematyka związana z globalizacją należy do tematów wyjątkowo często podejmowanych zarówno w dyskusji publicznej, jak i badaniach naukowych. Popularność tego procesu wynika zapewne z wielu płaszczyzn jego oddziaływania i kontrowersji wywoływanych tym oddziaływaniem. Dutkowski (2008, s. 37) pisze wprost, że „globalizacja to wszechobecny ruch i niekończący się ciąg zmian, dotyczących wszystkiego”, w których to zmianach jedni doszukują się przyczyn wszelkich nieszczeńść współczesnego świata, a drudzy – drogi do dobrobytu i pokoju na Ziemi. Globalizację można rozpatrywać w wielu wymiarach, wśród których za Beckiem (2015) można wymienić: technologie komunikacyjne, ekologię, organizację pracy, kulturę i społeczeństwo obywatelskie, a także gospodarke. Zdaniem Becka wymiar gospodarczy zazwyczaj znajduje się w centrum debaty publicznej i jest on również przedmiotem wielu badań naukowych (np. Kaczmarek 2009, Law i in. 2014, Mallick 2015).

Początek procesów globalizacyjnych w formie, jaką znamy obecnie, można wiązać z transformacją społeczno-gospodarczą zapoczątkowaną na przełomie lat 80. i 90. XX w. w Europie Środkowo-Wschodniej oraz upadkiem muru berlińskiego

(Friedman 2001, Pietraś 2002). Zniesienie barier rozwojowych i dążenie do pogłębionej integracji gospodarczej stanowiło swoisty katalizator, przyspieszający zmiany będące przejawem oddziaływania globalizacji. Jednym z takich przejawów był rozwój gospodarki opartej na wiedzy, możliwy dzięki stworzeniu warunków do swobodniejszego przepływu kapitału, innowacji i wiedzy, stanowiący szczególny przedmiot zainteresowań badawczych profesor Teresy Czyż (Chojnicki, Czyż 2006, Czyż 2007, 2009). Nawiązując do tej problematyki, podjęto w niniejszym artykule m.in. próbę identyfikacji zróżnicowania poziomu i dynamiki rozwoju innowacyjności na świecie.

Zasadniczym celem prowadzonych badań było z jednej strony określenie na podstawie literatury przedmiotu zasadniczych przejawów globalizacji w wymiarze gospodarczym, a z drugiej – empiryczna identyfikacja światowego zróżnicowania i dynamiki zmian związanych z oddziaływaniem globalizacji w rozpatrywanym wymiarze. Analizy, gdy tylko było to możliwe ze względu na dostępność danych statystycznych, obejmowały okres od momentu uznawanego za początek współczesnej globalizacji (1990 r.) do roku 2016.

Ustalenia teoretyczne publikowane w niniejszym artykule stanowiły efekt realizacji projektu naukowego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki pt. „Nowe wyzwania polityki regionalnej w kształtowaniu czynników rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów mniej rozwiniętych” (2015/19/B/HS5/00012). Z kolei analizy prowadzone w części empirycznej opierały się na zasobach statystycznej bazy danych Banku Światowego według stanu z dnia 25.01.2018 r.

Oddziaływanie globalizacji na gospodarczy wymiar rozwoju społeczno-gospodarczego

Globalizację można traktować jako jeden z megatrendów (Naisbitt 1982) najsilniej kształtujących obecną sytuację społeczno-gospodarczą na świecie. Istota globalizacji polega na kompresji (kurczeniu się) świata w następstwie rozwoju środków komunikacji (Robertson 1985) przy jednoczesnym dynamicznym wzroście współzależności między państwami, dużymi regionami, metropoliami, korporacjami międzynarodowymi oraz mniejszymi, krajowymi przedsiębiorstwami (Lubbe 2010), a w konsekwencji między ludźmi zamieszkującymi odległe od siebie miejsca na Ziemi.

Zdefiniowanie globalizacji, ze względu na jej kompleksowość, należy do bardzo trudnych zadań. Przez wielu badaczy jest ono uważane za wręcz niewykonalne, co jednocześnie sprawia, że wielu innych wykazuje ambicje do zmierzenia się z nim (Al-Rodhan, Stoudmann 2006). W efekcie powstał szeroki zbiór propozycji teoretycznego ujęcia globalizacji, z którego wybrano na potrzeby niniejszej pracy, ściśle związanej z gospodarczym wymiarem globalizacji, definicję zaproponowaną przez Bhagwatię (2004). Zgodnie z nią globalizacja to międzynarodowa gospodarka, wyrażająca się w integracji gospodarek poszczególnych krajów poprzez: handel międzynarodowy, inwestycje zagraniczne, ogólnoswiatowe

operowanie finansami, przepływ pracowników i technologii oraz ujawnia się w różnych aspektach życia społecznego związanych z tą ekonomią. Przytoczona definicja zwraca uwagę na najważniejsze przejawy oddziaływania globalizacji w wymiarze gospodarczym. Ich katalog uzupełniono o rozwój sfery usługowej, stanowiącej ważny przejaw oddziaływania globalizacji na strukturę gospodarki (Wosińska 2010). Zrezygnowano natomiast z analizy przepływu ludności, wynikającego w dużym stopniu ze społecznego wymiaru oddziaływania globalizacji, którego omówienie wymagałoby odrębnego artykułu. Oczywiście definicja Bhagwatiego nie wyczerpała katalogu wszystkich przejawów globalizacji, do których zaliczyć można jeszcze m.in. globalizację konsumpcji (w tym dóbr kultury), która może być rozpatrywana zarówno w kontekście gospodarczym, jak i społecznym – jako efekt ujednolicania wzorów konsumpcji w ramach tzw. mcdonaldyzacji społeczeństwa (Rewizorski 2010, Włodarczyk 2013). Innym bardzo istotnym przejawem globalizacji, związanym z kolei z wymiarem przestrzennym, jest wzrost znaczenia metropolii, które stają się węzłami sieci światowych przepływów, decydującymi o rozwoju pozostałych obszarów (Jałowiecki 1999).

Ostatecznie zestaw najważniejszych przejawów oddziaływania globalizacji, wpisujących się ściśle w wymiar gospodarczy i stanowiących przedmiot dalszych rozważań, obejmował: handel międzynarodowy, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, rozwój sfery usługowej, finansyzację gospodarki światowej oraz innowacyjność.

Handel światowy stanowi według Gwiazdy (1998) zarówno efekt, jak i czynnik globalizacji. Dynamiczny rozwój handlu światowego nastąpił dzięki międzynarodowym porozumieniom liberalizującym politykę handlową¹, co skutkowało swobodnym przepływem towarów i usług ponad granicami państw. Koncentracja handlu na rynku globalnym prowadziła do dalszego umacniania potęgi krajów wysoko rozwiniętych nad pozostałymi państwami, które w stosunkowo niewielkim stopniu skorzystały z procesu liberalizacji handlu światowego. W przypadku krajów rozwijających się otwarcie na handel światowy było niewystarczające, by czerpać istotne korzyści z procesów globalizacyjnych. Konsekwencją takiego stanu rzeczy była przewaga dywergencji poziomu rozwoju gospodarczego nad jego konwergencją w skali globalnej (Lall 2002).

Wraz z umiędzynarodowieniem handlu coraz istotniejszym przejawem oddziaływania globalizacji stawały się przepływy **bezpośrednich inwestycji zagranicznych** (BIZ). Były one warunkowane z jednej strony dążeniem przez korporacje transnarodowe do poszukiwania miejsc w przestrzeni ekonomicznej gwarantujących stosunkowo najwyższą opłacalność prowadzonej działalności gospodarczej, a z drugiej strony zabiegami rządów narodowych obejmującymi szereg zachęt przyciągających BIZ (m.in. subsydia, ulgi podatkowe, tanie kredyty). Zaangażowanie rządów w tym zakresie wynikało z faktu, że BIZ zapewniały utrzymanie

¹ Wśród nich należy wymienić m.in. Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT – *General Agreement on Tariffs and Trade*) podpisany w 1947 r., Światową Organizację Handlu (WTO – *World Trade Organisation*) powołaną w 1994 r. jako kontynuację układu GATT oraz Transatlantyczne Partnerstwo w dziedzinie Handlu i Inwestycji (TTIP – *Transatlantic Trade and Investment Partnership*) negocjowane od 2013 r.

i tworzenie nowych miejsc pracy, mających dalej mieć przełożenie na poprawę sytuacji gospodarczej danego kraju. Należy jednak pamiętać również o tym, że koszt utworzenia wspomnianych miejsc pracy w wyniku stosowania zachęt inwestycyjnych w efekcie ponoszony był w pewnej części także przez podatników kraju „goszczącego” BIZ (Gwiazda 1998). Na niejednoznaczność efektów oddziaływania BIZ na rozwój gospodarczy zwracają też uwagę Czech i Koj (2000). Do pozytywnych efektów BIZ zaliczają – poza zmniejszeniem bezrobocia – zmianę regionalnej struktury przemysłu, stymulowanie wzrostu innowacyjności oraz poprawę jakości siły roboczej. Natomiast wśród negatywnych efektów wymieniane są: osłabienie przedsiębiorstw lokalnych, wzrost cen czynników produkcji czy możliwość ingerencji zewnętrznych źródeł decyzyjnych na realizację polityki rozwoju zaplanowanej przez władze lokalne.

Globalizacja przejawia się także zmianami w strukturze gospodarki, polegającymi przede wszystkim na dynamicznym **rozwój sfery usługowej** (Wosińska 2010). Udziały sektorów produkcji pierwotnej i wytwórstwa towarów z surowców pierwotnych w strukturze gospodarki „kurczą się” zarówno pod względem zatrudnienia, jak i PKB. Obecnie w dobie globalizacji decydującą rolę odgrywają m.in. handel, transport, usługi osobiste, bankowość, finanse, usługi dla biznesu, media, ubezpieczenia i administracja (Murray, Overton 2015). Cechą charakterystyczną wymienionych rodzajów działalności usługowej jest intensywne wykorzystywanie innowacji technologicznych i organizacyjnych przy jednoczesnym stymulowaniu ich rozwoju.

Na szczególne wyróżnienie wśród usług rozwijających się pod wpływem procesów globalizacyjnych założyły usługi finansowe. Ich dynamiczny rozwój doprowadził do dominacji sektora finansowego we współczesnej gospodarce światowej (Sen 2007). Zjawisko to określa się mianem **finansyzacji** (Gostomski 2014), której istota polega na wzroście wpływu rynków finansowych i elit finansowych na politykę gospodarczą rządów i funkcjonowanie przedsiębiorstw w krajach wysoko rozwiniętych. Sektor finansowy w dobie globalizacji ma znaczną przewagę nad sektorem produkcyjnym (Murray, Overton 2015), wynikającą z faktu, że kapitał finansowy przemieszcza się bez przeszkód po całym świecie oraz ma zdolność bardzo szybkiego transformowania przedsiębiorstw, gospodarek, a nawet całych regionów. Negatywne skutki finansyzacji, wśród których można wymienić: spadek produkcji, zmniejszenie obrotów handlowych, ograniczenie inwestycji oraz wzrost bezrobocia (Mitręga-Niestrój 2012), i oderwanie sektora finansowego od realnej gospodarki szczególnie boleśnie obnażył kryzys finansowy i gospodarczy z 2008 r. (Gostomski 2014).

Gospodarczy wymiar globalizacji obejmuje swym zakresem również rozwój **innowacyjności**. Pod wpływem globalizacji nasiliła się tendencja do wytwarzania wiedzy technologiczno-innowacyjnej w laboratoriach i instytutach wielkich przedsiębiorstw międzynarodowych, co z jednej strony osłabiło pozycję publicznych instytucji akademickich w zakresie wiedzy technologicznej, a z drugiej – zwiększyło rynkowe znaczenie tej wiedzy (Chojnicki, Czyż 2007). Rola nauki i techniki w epoce globalizacji oznacza przede wszystkim tworzenie nowych technologii zapewniających wydajniejsze metody pracy i otwierających nowe perspektywy

działalności człowieka. Innowacje mają kluczowe znaczenie w tworzeniu nowych możliwości zwiększenia konkurencyjności i rozwoju zarówno podmiotów gospodarczych (Kuder 2004), jak i regionów oraz całych państw.

Światowe zróżnicowanie przejawów oddziaływania globalizacji w wymiarze gospodarczym

Globalizacja należy do procesów silnie determinujących zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego na świecie, czego podstawowym efektem jest „postępujący wzrost rozpiętości dochodowych między krajami zamożnymi i biednymi” (Maśloch 2005, s. 22), szczególnie widoczny w układzie tzw. państw bogatej Północy i biednego Południa (Thompson, Reuveny 2009). Analizy w niniejszej części artykułu miały na celu identyfikację aktualnego, światowego zróżnicowania przejawów oddziaływania globalizacji w wymiarze gospodarczym, do których zaliczono: handel międzynarodowy, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, rozwój sfery usługowej, finansyzację gospodarki światowej oraz innowacyjność.

Rozważania prowadzone były w ujęciu statycznym i dynamicznym. Ujęcie statyczne obejmowało określenie zróżnicowania poziomu zjawisk związanych z przejawami globalizacji w dwóch momentach czasowych – rok 1990 oraz 2016, w układzie 169 państw. Z kolei ujęcie dynamiczne dotyczyło identyfikacji dynamiki analizowanych zjawisk w okresie 1990–2016 (1990=100%) w układzie siedmiu regionów świata, wydzielonych przez Bank Światowy. W ich skład wchodziły: Azja Wschodnia i Kraje Pacyficzne, Azja Południowa, Europa i Azja Centralna, Ameryka Północna, Ameryka Łacińska i Karaiby, Bliski Wschód i Afryka Północna oraz Afryka Subsaharyjska. W analizie wykorzystano zestaw dziesięciu wskaźników opartych na zasobach statystycznych Banku Światowego (tab. 1).

Wykorzystana baza danych, mimo że stanowi jeden z najlepszych i najbardziej obszernych zasobów informacji statystycznej przydatnych do analiz w skali globalnej, cechowała się jednak pewnymi ułomnościami. Największe problemy związane z brakiem danych wystąpiły w przypadku finansyzacji gospodarki. Dane dotyczące np. wartości zaciągniętych zobowiązań finansowych charakteryzowały się istotnymi brakami przestrzennymi, w tym odnoszonymi się do wielu państw będących ważnymi podmiotami na arenie międzynarodowej (np. Kanada, Stany Zjednoczone, Francja, Niemcy). Z tego względu wykorzystano wskaźniki o charakterze bardziej inferencyjnym – pośrednio informującym nas o badanym zjawisku (Czyż 2016), dotyczące liczby bankomatów czy udziału osób posiadających konto bankowe. W przypadku finansyzacji dostępne dane uniemożliwiły również analizę dynamiczną z powodu braku dłuższych i pełnych serii czasowych. Trudności pojawiły się też w zakresie innowacyjności. Dane z tego zakresu charakteryzowały się dużymi brakami dla państw afrykańskich. Dlatego Afryka Subsaharyjska niestety nie mogła zostać uwzględniona w analizie liczby zgłoszeń patentowych.

Identyfikacja globalnego zróżnicowania poziomu **handlu międzynarodowego** opierała się na wartości eksportu towarów i usług w relacji do PKB danego

Tabela 1. Wskaźniki służące identyfikacji przejawów globalizacji w wymiarze gospodarczym

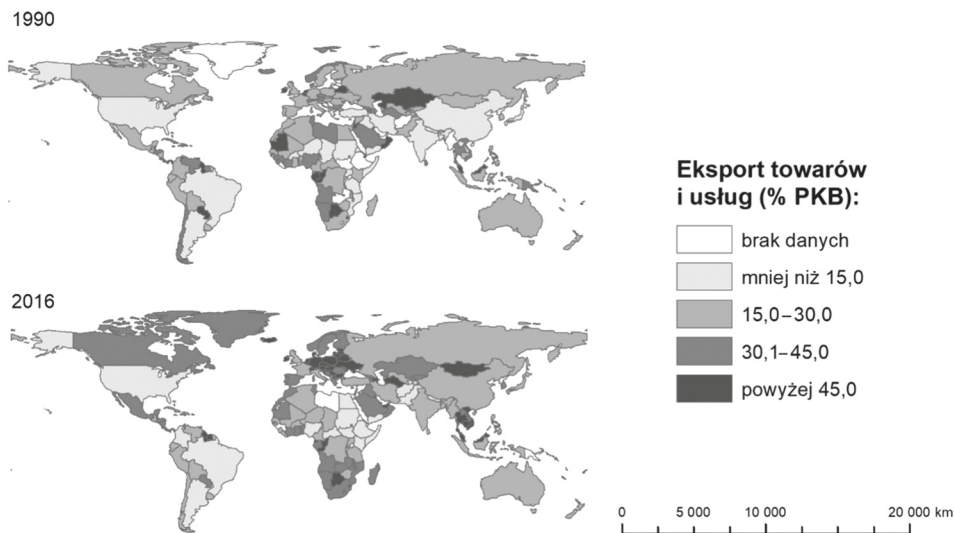
Przejaw globalizacji gospodarczej	Wskaźnik	Ujęcie
Handel międzynarodowy	Wartość eksportu towarów i usług (% PKB)	statyczne
	Wartość eksportu towarów i usług w cenach bieżących (USD)	dynamiczne
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne	Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych netto (% PKB)	statyczne
	Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych netto w cenach bieżących (USD)	dynamiczne
Rozwój sfery usługowej	Wartość dodana w usługach (% PKB)	statyczne
	Wartość dodana w usługach w cenach bieżących (USD)	dynamiczne
Finansyzacja gospodarki	Liczba bankomatów przypadająca na 100 000 mieszkańców (szt.)	statyczne
	Udział osób powyżej 15 roku życia posiadających konto bankowe (%)	statyczne
Innowacyjność	Wartość eksportu wysokich technologii (% wytworzonego eksportu)	statyczne
	Liczba zgłoszeń patentowych (szt.)	dynamiczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

państwa obrazującej relatywny poziom międzynarodowych powiązań handlowych. W przypadku wielu krajów przyjmował on w 1990 r. znacznie niższe wartości niż w 2016 r., co stanowiło potwierdzenie rosnącej siły procesów globalizacyjnych (ryc. 1).

Początkowo jedynie pojedyncze kraje klasyfikowały się w przedziale powyżej 45% eksportu w relacji do PKB. Co ważne, z reguły były to państwa słabiej rozwinięte, takie jak: Kazachstan, Mauretania, Gabon, Kongo, Botswana czy Paragwaj. W ich przypadku był to najpewniej efekt z jednej strony uwarunkowań historycznych (była republika ZSRR oraz kraje postkolonialne) i związanego z nimi silnego uzależnienia od rynków zagranicznych, a z drugiej strony niskiego ogólnego produktu krajowego brutto. Porównując zróżnicowanie poziomu eksportu w roku 1990 z rokiem 2016, można było zidentyfikować pewne obszary wyraźnego rozwoju handlu międzynarodowego. Należały do nich przede wszystkim Europa Centralna i Wschodnia oraz kraje wschodnioazjatyckie, takie jak: Indonezja, Kambodża czy Wietnam. Zauważalnie poziom eksportu w relacji do PKB podniósł się również w Afryce Południowej oraz Ameryce Północnej – z wyjątkiem USA. Z kolei najmniejszy wzrost poziomu handlu międzynarodowego dotyczył krajów Ameryki Południowej oraz Afryki Środkowej i Wschodniej (ryc. 1).

Analiza dynamiki wartości eksportu potwierdziła istotny rozwój handlu międzynarodowego w niemal każdym z rozpatrywanych regionów świata. Do końca lat 90. tempo tego rozwoju było porównywalne w skali globalnej. Natomiast od początku XXI w. obserwowano znacznie bardziej dynamiczny wzrost wartości eksportu, z gwałtownym jego spadkiem w 2009 r. będącym następstwem światowego kryzysu finansowego. Od tego momentu nastąpiła faza wzrostowa trwająca zasadniczo do 2014 r., od kiedy zaczęto obserwować pewne tendencje spadkowe.

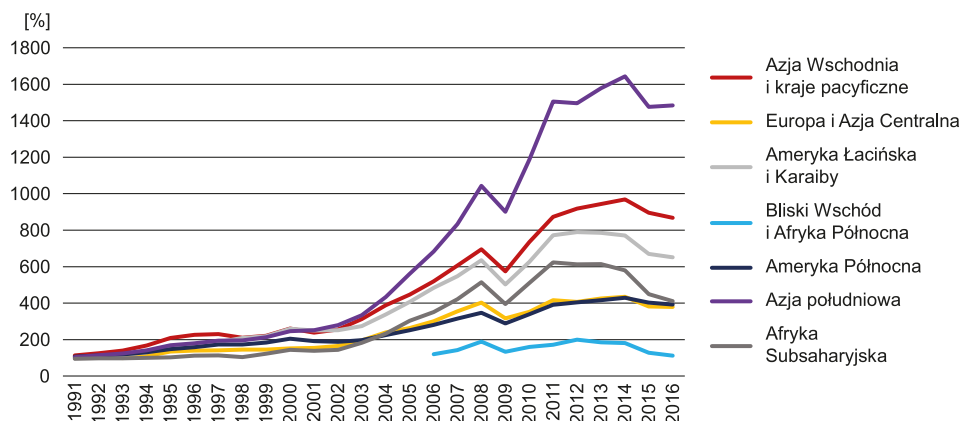

Ryc. 1. Zróżnicowanie eksportu towarów i usług na świecie w latach 1990 i 2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

Jedynie na obszarze Europy i Azji Centralnej oraz Ameryki Północnej, gdzie dynamika wzrostu wartości eksportu była relatywnie niewielka, a jej wahania nie były tak wyraźne jak w pozostałych częściach świata, nie odnotowano istotnych spadków w ostatnich latach (ryc. 2).

Największą dynamiką handlu światowego charakteryzowała się Azja Południowa, gdzie w 2016 r. wartość eksportu wzrosła niemal piętnastokrotnie

Ryc. 2. Dynamika wartości eksportu towarów i usług na świecie w cenach bieżących (USD) w okresie 1991–2016 (1990=100%)*

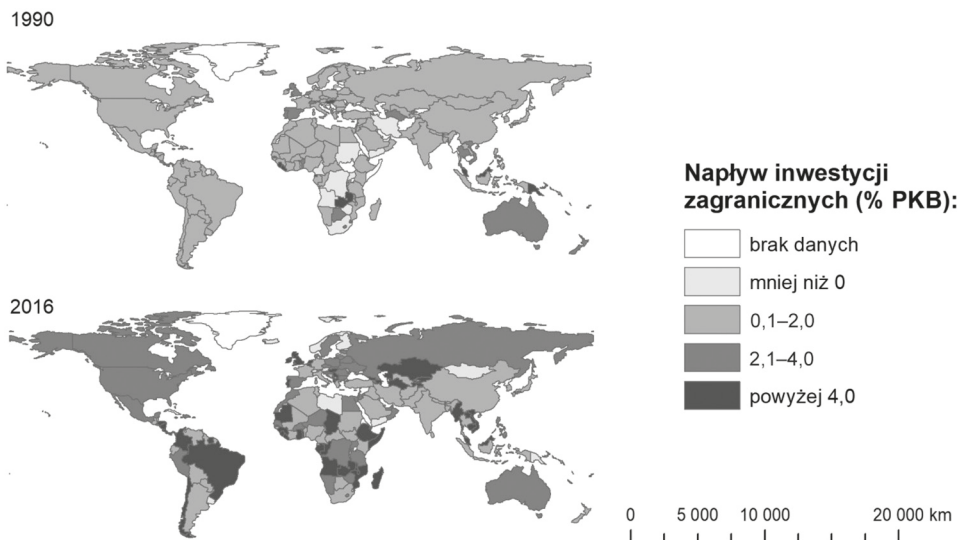
*w przypadku Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej ze względu na brak wcześniejszych danych rokiem bazowym był 2005

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

w stosunku do roku 1990. Relatywnie szybko handel międzynarodowy rozwijał się również na obszarze Azji Wschodniej i krajów pacyficznych oraz w Ameryce Południowej i na Karaibach. Afryka Subsaharyjska z kolei osiągnęła w 2016 r. tempo zbliżone do wysoko rozwiniętych państw tzw. bogatej Północy (ryc. 2). Nie oznacza to bynajmniej korzystnej sytuacji państw Czarnej Łądy, które nie dość że notowały jeden z niższych poziomów dynamiki rozwoju handlu międzynarodowego, to jeszcze wartość ich eksportu w 2016 r. była aż 26-krotnie mniejsza niż np. w Europie i Azji Centralnej. Sytuacja ta potwierdziła utrzymujące się wykluczenie państw afrykańskich w globalnym obrocie towarami i usługami.

Obok handlu światowego jednym z najważniejszych przejawów oddziaływania globalizacji w wymiarze gospodarczym są **bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ)**. Biorąc pod uwagę ich wartość w relacji do PKB w roku 1990 oraz 2016, można zauważyć, że nastąpił ich wzrost w skali niemal całego świata. W 1990 r. w większości państw wartość netto napływu BIZ w odniesieniu do PKB nie przekroczyła poziomu 2%, natomiast 26 lat później poziom ten nie był już niczym wyróżniającym. Na obszarze większej części świata został on przekroczony, a w przypadku wielu państw, zwłaszcza na półkuli południowej, kształtował się na poziomie nawet powyżej 4% PKB (ryc. 3).

Relatywnie wysoki napływ inwestycji zagranicznych w krajach Ameryki Południowej oraz Afryki świadczył o tym, że globalni inwestorzy dostrzegli ich potencjał jako miejsc o korzystnych warunkach do prowadzenia działalności gospodarczej, obejmujących m.in. niskie koszty pracy. Zakładając, że bezpośrednie inwestycje zagraniczne stanowią impuls stymulujący proces rozwoju gospodarczego, można spodziewać się, że w nadchodzącym okresie powinno nastąpić ograniczanie różnic rozwojowych w skali globalnej. Oczywiście nastąpi to tylko

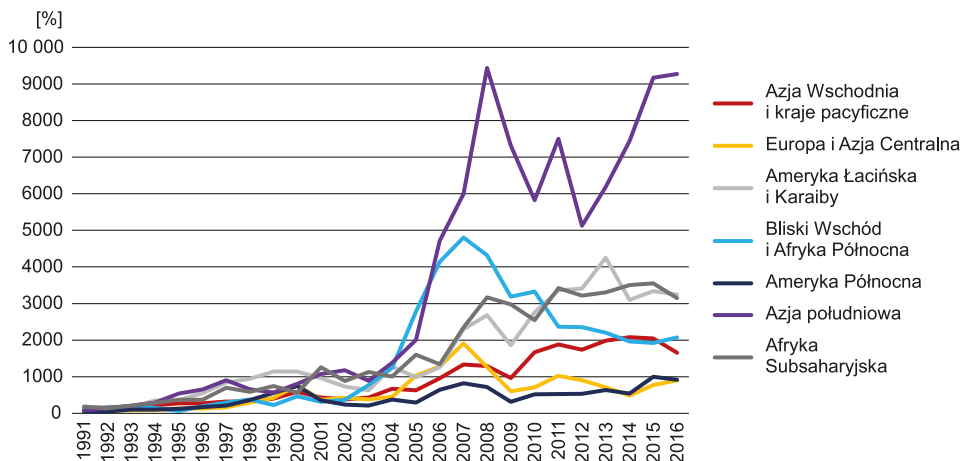
Ryc. 3. Zróżnicowanie napływu inwestycji zagranicznych na świecie w latach 1990 i 2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

w przypadku, gdy pozytywne efekty BIZ będą dominować nad ich negatywnymi następstwami.

Dynamika napływu BIZ kształtowała się w sposób zbliżony do dynamiki rozwoju handlu światowego i charakteryzowała się relatywnie niskim zróżnicowaniem w skali świata do połowy pierwszej dekady XXI w. Od tego momentu pojawiły się wyraźne różnice pomiędzy siedmioma analizowanymi regionami (ryc. 4). Zróżnicowane były również konsekwencje kryzysu finansowanego w zakresie wartości BIZ. Największy spadek dynamiki po 2008 r. obserwowano w Azji Południowej, przy czym zasadniczy powrót do wzrostu nastąpił tam po pięciu latach. Z kolei w regionie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, mimo początkowo dynamicznego wzrostu, od 2008 r. notowano ciągły spadek wartości napływu BIZ, czego konsekwencji – poza kryzysem finansowym – należałoby dopatrywać się również w destabilizacji politycznej tej części świata, która z pewnością ogranicza procesy globalizacyjne i negatywnie wpływa na decyzje inwestorów zagranicznych.

W pozostałych regionach uwzględnionych w analizie sytuacja w zakresie napływu BIZ cechowała się mniejszą dynamiką, ale też mniejsze były tam wahania związane z kryzysem światowym (ryc. 4). Co więcej, w przypadku Ameryki Łacińskiej oraz Afryki Subsaharyjskiej można było mówić w zasadzie o pewnym stałym wzroście inwestycji zagranicznych, co z pewnością przełożyło się w jakimś stopniu na zidentyfikowane wcześniej relatywnie wysokie wartości napływu inwestycji zagranicznych w relacji do PKB. Najstabilniejszą sytuację przy jednocześnie najmniejszej dynamice wzrostu napływu BIZ obserwowano w Europie i Azji Centralnej oraz Ameryce Północnej, co z pewnością wynikało z faktu, że wskazane obszary charakteryzowały się stosunkowo wysokimi kosztami prowadzenia działalności gospodarczej oraz obejmowały kraje zaliczane raczej do „wytwórców” BIZ niż do ich „odbiorców”.

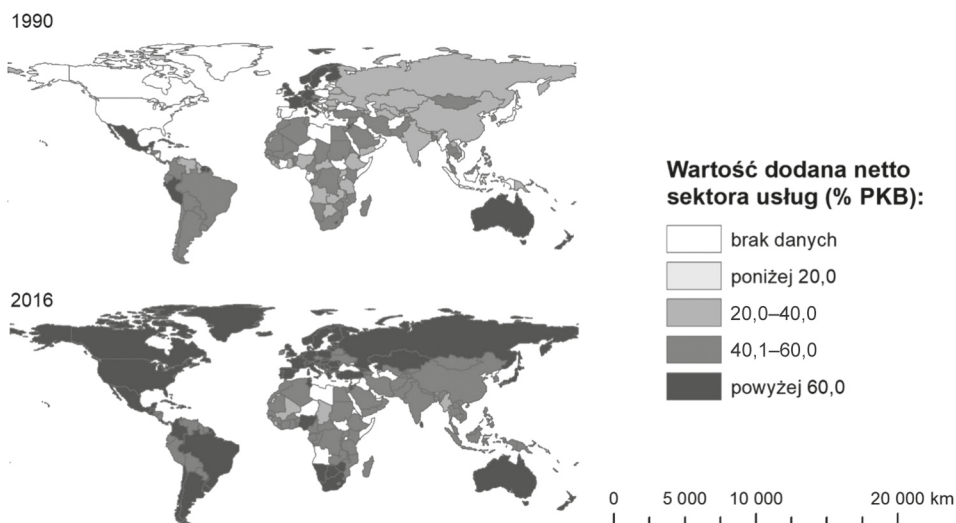
Ryc. 4. Dynamika wartości netto napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na świecie w cenach bieżących (USD) w okresie 1991–2016 (1990=100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

Do zasadniczych przejawów globalizacji w wymiarze gospodarczym zaliczono również jej wpływ na restrukturyzację gospodarki, widoczny w dynamicznym **rozwoju sfery usługowej**. Zmiany zachodzące na świecie w tym zakresie bardzo dobrze oddaje wartość dodana netto wytworzona w sektorze usług w relacji do PKB. W roku 1990 poza wybranymi krajami europejskimi oraz np. Australią, Nową Zelandią czy Meksykiem poziom wartości dodanej usług nie przekraczał zasadniczo 60%. Z kolei w 2016 r. była to norma charakterystyczna dla znacznej części świata (ryc. 5).

Globalizacja przejawiająca się w rozwoju sfery usługowej oddziaływała szczególnie silnie przede wszystkim w północnej części globu, ale również na obszarze Ameryki Południowej, na południowym krańcu Afryki oraz w Australii. Stosunkowo wiele krajów afrykańskich oraz państw południowo-wschodniej Azji również cechowało się w 2016 r. relatywnie wysoką wartością dodaną wytworzoną w usługach, co mogło świadczyć o tym, że gospodarki tych krajów wchodziły w postindustrialny etap rozwoju gospodarczego, charakterystyczny dla krajów wysoko rozwiniętych. O znaczącym rozwoju sfery usługowej świadczył też fakt, że w 2016 r. jedynie pojedyncze, ubogie kraje (np. Mali, Czad, Birma) nie przekroczyły wartości dodanej wytworzonej w usługach na poziomie 40% PKB (ryc. 5).

Rozwój sektora usługowego charakteryzował się do roku 1999 podobną dynamiką, jak miało to miejsce w przypadku wcześniej analizowanych przejawów globalizacji, niewykazującą większego zróżnicowania w skali globalnej. Natomiast w odróżnieniu od handlu światowego i napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, wartość dodana wytworzona w usługach wykazywała odporność na zjawiska kryzysowe. Potwierdził to nie tyle brak wyraźnych spadków po 2008 r., ile wręcz stały wzrost analizowanego zjawiska w większości regionów świata (ryc. 6).

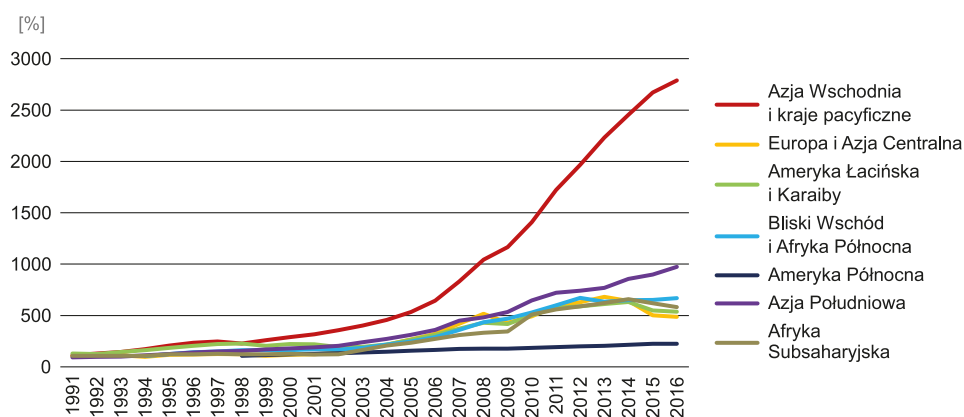

Ryc. 5. Zróżnicowanie rozwoju sektora usług na świecie w latach 1990 i 2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

Oddziaływanie globalizacji przejawiające się w rozwoju sfery usług charakteryzowało się największą intensywnością w Azji Wschodniej i krajach pacyficznych, gdzie obserwowano relatywnie najbardziej dynamiczne zmiany. W 2016 r. wartość dodana sektora usługowego urosła tam do poziomu blisko 28-krotnie przewyższającego wartość obserwowaną w roku 1990. Pozostałe regiony świata cechowały się zdecydowanie niższą dynamiką w tym zakresie. W Azji Południowej wartość dodana usług powiększyła się w badanym okresie 10-krotnie, natomiast w czterech kolejnych fragmentach świata (Azja Południowa, Bliski Wschód i Afryka Północna, Afryka Subsaharyjska, Ameryka Łacińska i Karaiby, Europa i Azja Centralna) osiągnięto kilkakrotny przyrost wartości dodanej w usługach. Jedynie w Ameryce Północnej nie obserwowano wyraźnego rozwoju sfery usług, co świadczyło o tym, że region ten osiągnął pewną stabilizację w zakresie serwicyzacji gospodarki.

Z rozwojem sfery usług ściśle związany był kolejny przejaw globalizacji – tzw. **finansyzacja** oznaczająca dominację sektora finansowego we współczesnej gospodarce światowej. Ze względu na brak danych od roku 1990 analiza dotycząca zróżnicowania przestrzennego w ramach finansyzacji obejmowała lata 2004 (moment, który, jak wykazały analizy prowadzone do tej pory, wpisywał się w początkowy okres dynamicznych zmian związanych z globalizacją) oraz 2016. Rozwój usług finansowych i poziom ich dostępności w skali światowej można było wyrazić za pomocą wskaźnika liczby bankomatów przypadających na 100 tys. mieszkańców. Mimo faktu, że okres analizy był krótszy niż w przypadku wcześniej analizowanych zjawisk, udało się zaobserwować istotne zmiany w zróżnicowaniu przestrzennym świata. W 2004 r. w dziedzinie poziomu finansyzacji wyróżniały się jedynie wysoko rozwinięte kraje Ameryki Północnej, Unii Europejskiej, a także Australia, Japonia oraz Brazylia, gdzie występował stosunkowo bardzo wysoki poziom rozwoju usług finansowych. Natomiast już w 2016 r. dystans dzielący te kraje od pozostałych części świata został w znacznym stopniu zniwelowany na obszarze

Ryc. 6. Dynamika wartości dodanej netto wytworzonej w usługach na świecie w cenach bieżących (USD) w okresie 1991–2016 (1990=100%)

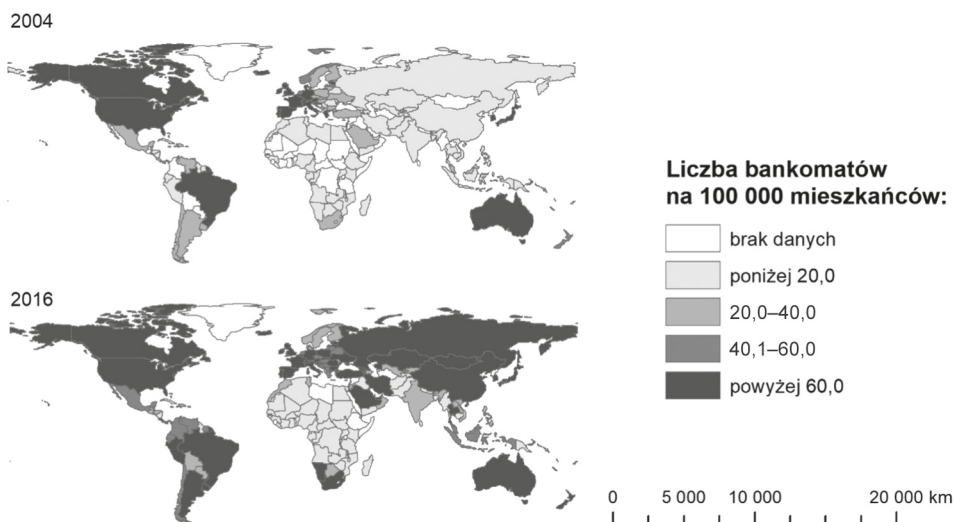
Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

niemal całej Azji i Ameryki Południowej oraz Europy Wschodniej i wybranych południowych krajów afrykańskich (ryc. 7).

Niemniej Afryka zasadniczo stanowiła „pustynię” w rozpatrywanym zakresie. Sfera usług finansowych praktycznie nie rozwijała się na Czarnym Lądzie, o czym świadczyła chociażby właśnie dostępność bankomatów, kształtująca się tam na poziomie kilku urzędzeń na 100 tys. mieszkańców. Przedstawiona sytuacja świadczyła o tym, że kraje afrykańskie rozpoczęły dopiero proces restrukturyzacji swoich gospodarek pod wpływem globalizacji. Mimo że zaczęły się tam rozwijać usługi (ryc. 5), to z pewnością były to raczej usługi podstawowe, a nie wiedzochłonne – decydujące obecnie o konkurencyjności danego obszaru. Ograniczony proces finansyzacji obserwowany w Afryce był również w dużym stopniu rezultatem braku zainteresowania sektora bankowego rozwijaniem swojej działalności na tym kontynencie, wynikającego z powszechnego ubóstwa i wciąż dużego zaangażowania ludności w produkcję rolną na własne potrzeby. Ogranicza to możliwości transakcji finansowych i przekłada się na najniższy na świecie poziom instytucji bankowych (Amidu, Kuipo 2015).

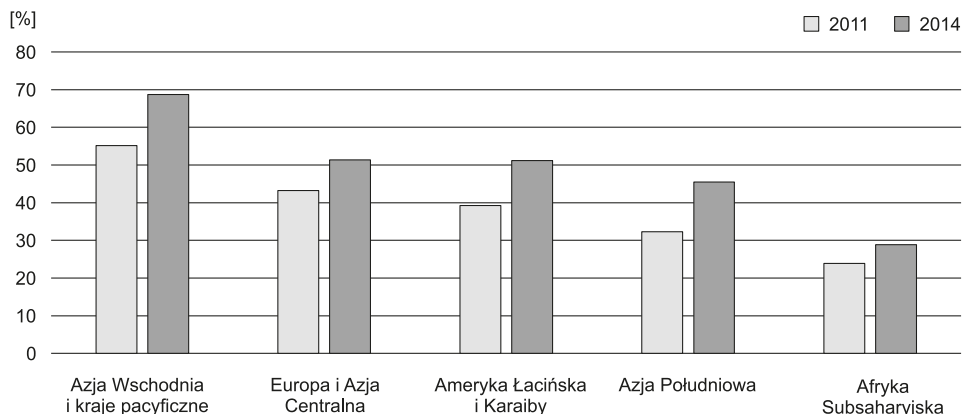
Poziom finansyzacji gospodarki światowej był odzwierciedlony również udziałem ludności zaangażowanej w realizację transakcji finansowych w ramach systemu bankowego. Dostępne dane z tego zakresu obejmowały jedynie dwa lata (2011 i 2014) oraz nie uwzględniały Ameryki Północnej, Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Mimo to pozwoliły zaobserwować pewien rozwój finansyzacji we wszystkich pozostałych regionach świata (ryc. 8).

Największy przyrost udziału osób posiadających konto w instytucji finansowej, przekraczający 13 punktów procentowych, obserwowano w Azji Wschodniej i krajach pacyficznych oraz Azji Południowej. Region Azji Wschodniej i krajów

Ryc. 7. Zróżnicowanie poziomu rozwoju sfery finansowej na świecie w latach 2004 i 2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

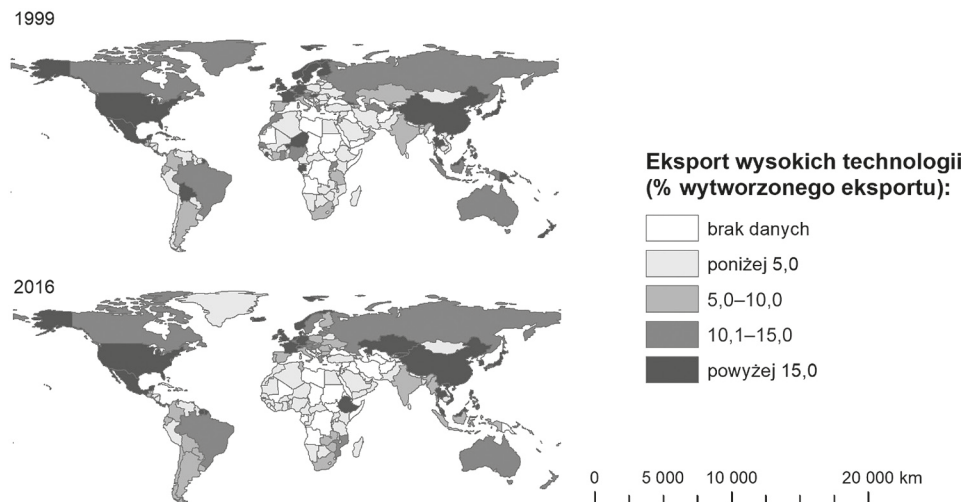
Ryc. 8. Udział osób powyżej 15 roku życia posiadających konto w instytucji finansowej w latach 2011 i 2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

pacyficznych charakteryzował się jednocześnie w 2014 r. najwyższym – 70-procentowym – udziałem osób zaangażowanych w system finansowy. Dziwił nieco niski poziom analizowanego zjawiska w przypadku Europy i Azji Centralnej, co z pewnością stanowiło statystyczny efekt agregacji danych przez Bank Światowy. Warto zaznaczyć, że w krajach strefy euro udział osób posiadających konto bankowe wynosił 95%. Z kolei najniższy na świecie poziom rozwoju usług finansowych został ponownie stwierdzony w krajach afrykańskich, gdzie obserwowano 25-procentowy udział osób zaangażowanych w system bankowy oraz najmniejszy jego przyrost (+5 p.p.) (ryc. 8).

Ostatnim z przejawów oddziaływania globalizacji w wymiarze gospodarczym, uwzględnionym w niniejszym artykule, była **innowacyjność**. Jej wyrazem był udział eksportu wysokich technologii w całości eksportu danego państwa analizowany w latach 1999 i 2016. Sytuacja na arenie międzynarodowej w tym zakresie charakteryzowała się brakiem większych zmian w roku 2016 w porównaniu do roku 1999 (ryc. 9).

Do najważniejszych wytwórców wysokich technologii na rynku światowym należały państwa leżące na półkuli północnej, np.: USA, Francja, Niemcy, Norwegia, a także Chiny. Ale wśród państw, których gospodarka w 2016 r. charakteryzowała się istotnym poziomem innowacyjności, znalazły się również, co ciekawe, m.in. Kazachstan czy Etiopia. W przypadku Kazachstanu można było traktować to jako efekt głębokich zmian gospodarczych zainicjowanych przez władze państwowe przyjęciem i realizacją polityki ukierunkowanej na rozwój innowacyjności (Kurmanov, Aibosynova 2015). Natomiast gospodarka etiopska należała do jednych z najlepiej rokujących gospodarek afrykańskich (Gorący kontynent 2018), w przypadku której rozwój innowacyjności mógł być efektem dynamicznie rozwijającej się współpracy Afryki z Chinami. Nawet przy niezbyt wielu inwestycjach mógł nastąpić tu wyraźny wzrost udziału eksportu wysokich technologii w relatywnie niewielkim ogólnym eksporcie towarów i usług. Sytuację Etiopii należało jednak

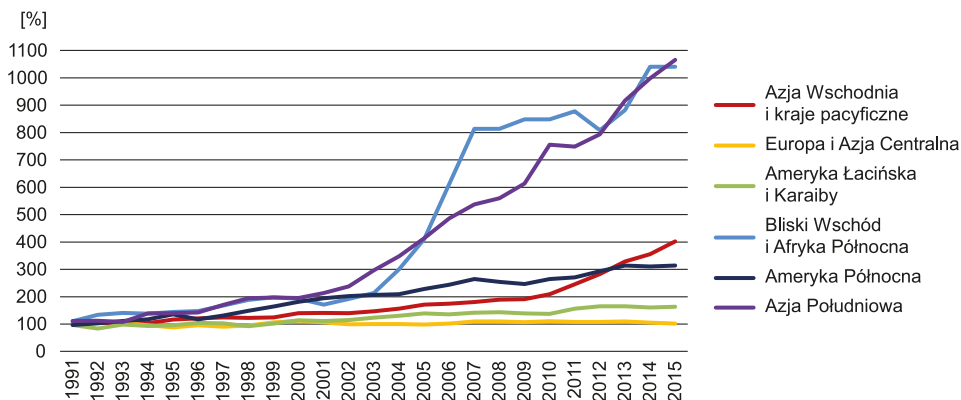

Ryc. 9. Zróżnicowanie poziomu eksportu wysokich technologii na świecie w latach 1999 i 2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

traktować jako wyjątek potwierdzający regułę, gdyż pozostała część kontynentu afrykańskiego tworzyła przeważnie obszar, gdzie eksport wysokich technologii stanowił bardzo niewielki ułamek ogólnego eksportu (ryc. 9).

Poziom innowacyjności danego terytorium odzwierciedlała również liczba patentów zgłaszanych przez ich mieszkańców w danym roku. Dynamika tego rodzaju zgłoszeń nie wykazywała większego zróżnicowania w układzie regionów świata do początku XXI w. Wtedy to nastąpił stosunkowo gwałtowny wzrost liczby zgłoszeń patentowych w Azji Południowej, a także na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej (ryc. 10). Relatywnie słabszy przyrost liczby patentów obserwowano

Ryc. 10. Dynamika liczby zgłoszeń patentowych w okresie 1991–2016 (1990=100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych Banku Światowego (2018).

w Azji Wschodniej i krajach pacyficznych oraz w Ameryce Północnej. Natomiast w Europie i Azji Centralnej odnotowano praktycznie zerową dynamikę.

W przypadku regionu Afryki Subsaharyjskiej Bank Światowy nie dysponował żadnymi danymi z dziedziny zgłoszeń patentowych, co samo w sobie było symptomatyczne i mogło potwierdzać istotny problem związany z wyjątkowo niskim poziomem innowacyjności tego kontynentu, od której uzależnione były konkurencyjność i warunki życia. Sytuacja ta niewątpliwie wzmacniała procesy dywergencji na poziomie globalnym, pogłębiając różnice między poziomem rozwoju państw afrykańskich a resztą świata.

Co ciekawe, w zakresie patentów nie obserwowano istotnego, negatywnego wpływu światowego kryzysu gospodarczego na dynamikę ich zgłaszania. Pewne, niewielkie spowolnienie wystąpiło jedynie w regionach charakteryzujących się największą dynamiką analizowanych zmian. Sytuacja ta pozwoliła stwierdzić, że innowacje, obok rozwoju sfery usługowej, stanowią jeden z przejawów procesu globalizacji mogących sprzyjać budowaniu odporności danego obszaru na negatywne następstwa zjawisk kryzysowych.

Podsumowanie

Globalizacja, jako jeden z megatrendów kształtujących globalną sytuację społeczno-gospodarczą, wyraża się w integracji gospodarek poszczególnych państw i regionów świata. Złożoność kierunków oddziaływania globalizacji wymaga określenia jej wymiarów, wśród których kluczowe znaczenie ma wymiar gospodarczy. W jego ramach można wyodrębnić pewne zasadnicze przejawy procesów globalnych, do których zaliczono m.in.: handel międzynarodowy, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, rozwój sfery usługowej, finansyzację gospodarki oraz innowacyjność.

Identyfikacja światowego zróżnicowania w zakresie wskazanych przejawów globalizacji potwierdziła istnienie poważnych nierówności pomiędzy poszczególnymi częściami globu. Analizy generalnie potwierdziły istnienie podziału świata na część północną, w zdecydowanie większym stopniu włączoną w procesy globalne, oraz część południową, szczególnie Afrykę. Globalizacja przejawiała się tam w dużo mniejszej skali, świadczącej czasami wręcz o pewnym wykluczeniu tego kontynentu z czerpania korzyści rozwojowych związanych z procesami światowymi.

Analizy pozwoliły wskazać, w ramach których przejawów zróżnicowanie świata jest bardziej lub mniej wyraźne. W przypadku handlu światowego nie obserwowano wyraźnych kontrastów między poszczególnymi częściami świata. Z jednej strony wybrane kraje afrykańskie charakteryzowały się wysokim poziomem eksportu w odniesieniu do PKB, co prawdopodobnie wynikało z nadal silnych związków z byłymi mocarstwami kolonialnymi, a także z coraz intensywniejszej ekspansji Chin, które stały się nienasyconym odbiorcą afrykańskich surowców. Z drugiej zaś strony kraje, takie jak USA czy Brazylia, zaliczane do lepiej rozwiniętych, cechowały się dość niskim poziomem eksportu w relacji do PKB, o czym

mógł decydować duży rynek wewnętrzny, na którym znajdowały zbyt towary i usługi wytwarzane w tych państwach.

Wyraźny podział świata przedstawiał się natomiast w zakresie napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Na Północy wartość BIZ była stosunkowo mało zróżnicowana i stanowiła z reguły od 2 do 4% PKB, natomiast na Południu wystąpiły większe kontrasty, szczególnie w Afryce, gdzie kraje o wartości BIZ powyżej 4% PKB sąsiadowały z państwami, gdzie nie przekroczono progu 2%. Ogólnie relatywnie większe napływy BIZ na Południu świadczyły o rosnącym potencjale inwestycyjnym tej części świata, zwłaszcza z punktu widzenia korporacji transnarodowych. Silne zróżnicowanie kontynentu afrykańskiego w tym względzie z jednej strony mogło być kształtowane przez napływ chińskich inwestycji, co potwierdzała relatywnie wysoka wartość BIZ w takich krajach, jak np.: Zambia, Angola, Ghana, czy Republika Kongo, należących do największych odbiorców inwestycji Państwa Środka (Dollar 2016). Z drugiej strony zróżnicowanie Afryki pod względem wartości BIZ było kształtowane również przez konflikty zbrojne, czego najlepszym przykładem była Libia, gdzie od 2014 r. toczy się wojna domowa, a napływ BIZ spadł tam do zera.

Widoczny był dynamiczny rozwój sfery usług w skali całego świata. Obecnie gospodarki państw narodowych nie różnicują się między sobą tak wyraźnie pod względem udziału sektora usługowego, jak miało to miejsce na początku lat 90. XX w. Nawet w większości krajów afrykańskich notowano wzrost poziomu serwicyzacji, z tym że rozwijały się tam przede wszystkim usługi podstawowe. Relatywna wartość dodana wytworzona w usługach kształtowała się w Afryce na poziomie zbliżonym do krajów Azji Południowo-Wschodniej.

Odmienne sytuacja kształtowała się w przypadku finansyzacji. Obecnie szeroki i stosunkowo równomierny dostęp do usług finansowych jest zapewniony – poza Afryką – niemal na całym świecie. W krajach afrykańskich finansyzacja określana na podstawie zasobów statystyki publicznej w zasadzie nie występuje, czego przyczyn można doszukiwać się m.in. w wysokim poziomie ubóstwa (Klapper, Singer 2014) czy wciąż dużym znaczeniu ekstensywnej produkcji rolnej służącej zaspokojeniu własnych potrzeb, która jednocześnie nie wymaga jakichkolwiek transakcji finansowych. W krajach afrykańskich funkcjonują tzw. nieformalne usługi finansowe, nieujmowane w statystyce publicznej, przybierające formę lichwiarstwa lub tzw. klubów oszczędnościowych (Aliber 2015).

Światowe zróżnicowanie w zakresie innowacyjności, mającej kluczowe znaczenie w kształtowaniu konkurencyjności i poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, wyraźnie potwierdziło podział świata w układzie Północ-Południe. Niekwestionowanymi liderami w eksporcie wysokich technologii były kraje Ameryki Północnej, Europy oraz Azji Południowo-Wschodniej. Natomiast znacznie mniejszą innowacyjnością charakteryzowały się państwa Ameryki Południowej oraz Afryki, co wynikało m.in. z ogólnego opóźnienia rozwojowego tych obszarów świata, którym daleko jeszcze do wejścia w postindustrialną fazę rozwoju.

Analiza dynamiki zmian związanych z przejawami globalizacji w wymiarze gospodarczym pozwoliła stwierdzić, że w początkowym okresie oddziaływania współczesnych procesów globalizacyjnych (lata 90. XX w.) zmiany te zachodziły

stosunkowo równomiernie na całym świecie. Istotne różnice w dynamice pojawiły się wraz z początkiem XXI w., kiedy procesy globalizacyjne nasiliły się przede wszystkim w Azji Południowo-Wschodniej oraz na innych obszarach rozwijających się. Natomiast w grupach państw wysoko rozwiniętych tempo zmian było stosunkowo niewielkie ze względu na fakt, że osiągnęły one już bardzo wysoki stopień powiązań międzynarodowych. Warto zaznaczyć, że po 2008 r. w przypadku większości analizowanych przejawów globalizacji odnotowano istotne spowolnienie będące konsekwencją ogólnoświatowego kryzysu gospodarczego. Jedynymi przejawami, dla których nie stwierdzono istotniejszych negatywnych skutków wywołanych kryzysem, były rozwój sfery usługowej oraz innowacyjność, co mogłoby wskazywać na istotne znaczenie tych aspektów w budowaniu odporności na ekonomiczne zjawiska kryzysowe.

Literatura

- Aliber M. 2015. The importance of informal finance in promoting decent work among informal operators: A comparative study of Uganda and India. International Labour Office, Social Finance Programme – Geneva: ILO (Social Finance Working Paper, 66).
- Al-Rodhan N.R.F., Stoudmann G. 2006. Definitions of globalization: a comprehensive overview and a proposed definition, Geneva Centre for Security Policy (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.472.4772&rep=rep1&type=pdf>; dostęp: 13.02.2018).
- Amidu M., Kuipo R. 2015. Earnings management, funding and diversification strategies of banks in Africa. *Accounting Research Journal*, 28(2): 172–194.
- Beck U. 2015. *What is Globalization?* John Wiley, Oxford.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2006. *Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Czech K., Czój K. 2000. Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w procesie rozwoju regionalnego w odniesieniu do realizacji wspólnej polityki regionalnej Unii Europejskiej. *Studia Ekonomiczne*, 14: 81–98.
- Czyż T. 2007. Rola gospodarki opartej na wiedzy w rozwoju regionalnym Polski. *Biuletyn KPZK PAN*, 233: 298–300.
- Czyż T. 2009. Konkurencyjność regionu wielkopolskiego w aspekcie gospodarki opartej na wiedzy. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 9: 77–95.
- Czyż T. 2016. Metoda wskaźnikowa w geografii społeczno-ekonomicznej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 34: 9–20.
- Dollar D. 2016. *China's engagement with Africa – From natural resources to human resources*. The John L. Thornton China Center at Brookings, Washington.
- Dutkowski M. 2008. Globalizacja, czy jest groźna? [W:] T. Michalski (red.), *Zagrożenia we współczesnym świecie jako temat edukacji geograficznej*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne SA, Pelplin, s. 37–50.
- Friedman T.L. 2001. *Lexus i drzewo oliwne*. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- Gorący kontynent 2018. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Warszawa (<https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/pozostale/12034,Gor%C4%85cy-kontynent.html>; dostęp: 10.04.2018).
- Gostomski E. 2014. Finansyzacja w gospodarce światowej. *International Business and Global Economy*, 33: 299–311.
- Gwiazda A. 1998. *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*. Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Jałowicki B. 1999. *Metropolie*. Wyd. Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.
- Kaczmarek T.T. 2009. *Globalna gospodarka i globalny kryzys*. Wyd. Difin, Warszawa.
- Klapper L., Singer D. 2014. The role of informal financial services in Africa. *Journal of African Economies*, 24(1): 12–31.

- Kośmicki E. 2009. Zrównoważony rozwój w warunkach globalizacji gospodarki. Podstawowe problemy teoretyczne i polityczne. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok–Poznań.
- Kuder D. 2004. Transfer technologii a proces globalizacji we współczesnym życiu gospodarczym. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 6: 97–107.
- Kurmanov N., Aibosynova D. 2015. The modern state of enterprise innovation activity in Kazakhstan, CBU International Conference on Innovation, Technology Transfer and Education Proceedings, 3: 129–140.
- Lall S. 2002. Globalization and development: perspectives for emerging nations. Prepared for the BNDES 50th Anniversary Seminar, Rio de Janeiro, Brazil, September 12 2002 (http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/export/sites/default/bndes_pt/Galerias/Arquivos/conhecimento/seminario/novosrumos_Sanjaya.pdf; dostęp: 14.02.2018).
- Law S.H., Tan H.B., Azman Saini W.N.W. 2014. Globalisation. Institutional Reforms and Financial Development in East Asian Economies. *The World Economy*: 1–20.
- Lubbe A. 2010. Globalizacja i regionalizacja we współczesnej gospodarce światowej. [W:] A. Bąkiewicz, U. Żuławska (red.), *Rozwój w dobie globalizacji*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 36–63.
- Mallick J. 2015. Globalisation, Structural Change and Labour Productivity Growth in BRICS Economy. FIW Working Paper, 141.
- Maśloch P. 2005. Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 1: 17–26.
- Mitrega-Niestrój K. 2012. Skutki światowego kryzysu finansowego w sferze realnej – ujęcie międzynarodowe. *Studia Ekonomiczne*, 122: 159–171.
- Murray W.E., Overton J. 2015. *Geographies of globalization*. Routledge Taylor, Francis Group, London–New York.
- Naisbitt J. 1982. *Megatrends. Ten new directions transforming our lives*. Warner Books/Warner Communications Company, New York.
- Pietraś M. 2002. Globalizacja jako proces zmiany społeczności międzynarodowej. [W:] M. Pietraś (red.), *Oblicza procesów globalizacji*. Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 35–66.
- Rewizorski M. 2010. Główne założenia procesu globalizacji we współczesnym świecie. *Studia Gdańskie*, 27: 265–284.
- Robertson R. 1985. The relativization of societies: Modern religion and globalization. [W:] T. Robins, W.C. Shepherd, J. McBride (red.), *Cults, Culture, and the Law*. Scholars Press, Chico California, s. 31–42.
- Sen S. 2013. Globalization and development. [W:] C. Perrotta, C. Sunna (red.), *Globalization and Economic Crisis*. Università del Salento – Coordinamento SIBA, Lecce, s. 41–48.
- Thompson W.R., Reuveny R. 2009. *Limits to Globalization: North-South divergence*. Routledge Taylor, Francis Group, London–New York.
- Włodarczyk K. 2013. Obszary globalizacji konsumpcji w Polsce – wybrane zagadnienia. *Polityka Europejska, Finanse i Marketing*, 9(58): 623–637.
- Wosińska W. 2010. *Oblicza globalizacji*. Smak Słowa, Sopot.

Economic dimension of globalization

Abstract: Globalization is the first socio-economic process in the history of mankind, which affects, to a greater or lesser extent, a given state, region, economic entity or finally, the life of a single human being. Globalization is an extremely complex process with many dimensions. The economic dimension strongly determines the remaining aspects of globalization and deserves a particular attention. The article identifies the main manifestations of the impact of globalization in the economic dimension including: international trade, foreign direct investment, development of the service sector, financing of the economy and innovation. In addition, empirical identification of the global differentiation and dynamics of changes associated with the indicated manifestations was made.

Key words: globalization, international trade, foreign direct investment, services, innovations